

Iz dubrovačke pomorsko-medicinske prošlosti

(Pomorske i medicinske veze Dubrovnika i zemalja Sredozemlja u XV. stoljeću)

UDK 656.6:61(497.13 Dubrovnik) (091) »14«

Od obilja povijesne dokumentacije sačuvane u Historijskom arhivu u Dubrovniku dio pripada sadržajima vezanim za prošlost dubrovačkog pomorstva. Dubrovnik je stoljećima bio i ostao pomorski grad; razvijao se, cvao i u gospodskom i u političkom a i kulturnom pogledu zahvaljujući poglavito pomorsko-trgovačkim poslovima. Tim poslovima, i oko tih poslova, zbivao se čitav društveni, politički i gospodarski život Dubrovačke komune, potom Republike (od 1358. do 1808) pa sve do današnjih dana. Možda je najobimnija historijska građa o prošlosti dubrovačkog pomorstva ona iz XV. stoljeća, premda takovo mišljenje može biti plod proizvoljnog razmišljanja i zaključka. Povijest dubrovačkog pomorstva još nije dovoljno ispitana, iako je veliki broj autora do danas objavio povelik broj osvrta, zapisa, monografija i knjiga iz kojih se može dobiti uvid u dubrovačku pomorsku svakodnevnicu prošlih stoljeća. Još uvijek veliki broj dokumenata tj. arhivske građe o pomorstvu srednjovjekovnog Dubrovnika čeka da bude znanstveno obrađeno i da dobije onu pažnju i značaj koji zaslužuje.

Kako je XV. stoljeće vrijeme od nesumnjivog uspona i procvata političke, gospodarstvene i ine moći Dubrovačke Republike, tako je, (paralelno s time), i bogatstvo arhivske građe koja se odnosi na razne vidove zbivanja u pomorskom životu u Dubrovniku u XV. stoljeću, od uočljive vrijednosti i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu.

Uspon i razvoj trgovačkih poslova na stranom Balkanskom zaleđu, zahvaljujući prvenstveno jedinstvenom carinskom području uspostavljenom pod turskom upravom, tijekom XV. a još i više u prvoj polovini XVI. stoljeća, uvjetuje da Dubrovnik postaje grad napretka i blagostanja u svakom pogledu. U tim vremenima se razvijaju i jačaju pomorsko-trgovačke veze s ostalim zemljama Mediterana do takovih razmjera da se može slobodno i bez pretjerivanja tvrditi da je, u odnosu na svoju veličinu, Dubrovnik krajem XV. i početkom XVI. stoljeća najjači pomorski centar u svijetu. Dubrovački brodovi su »česti« u gotovo svim lukama Levanta. Snažne su i redovite pomorsko-trgovačke veze s manjim pristaništima i lukama obala Italije a i dalekim obalama čitave sjeverne Afrike. Prisustvo dubrovačkih brodova u svim lukama Sredozemlja je toliko očita da Mlečani 1484. g. izjavljuju: »Čini se da je otprije nekoliko godina mletačko brodogradništvo mnogo oslabilo i da svakog dana slabi sve više. Glavni uzrok tome jest množenje stranih brodova, naročito dubrovačkih, jer Dubrovčani, premda imaju veliki broj brodova, i dalje

ih mnogo grade zbog raznih pogodnosti što se tiče drva, željeza i mornara, a to nama donosi veliku štetu i razlog je propadanja našeg grada.«

Okako snažno razvijeno dubrovačko pomorstvo uvjetuje napredak i bogatstvo u svim vidovima življenja u Republici. Bogata ekonomska podloga omogućuje da nastaje procvat u građevinarstvu, zanatstvu, poljoprivredi, školstvu, zdravstvu; ukratko: Dubrovnik je poznat, raskošan i bogat grad i za življenje i stjecanje svakom dobrodošao. (1—12)

I organizacija zdravstvene službe je, za ono vrijeme, na zavidnoj visini. Premda su u Gradu i na području Republike česte epidemije raznih zaraznih bolesti, od kojih je kuga najpogubnija i po svom trajanju i po pustoši koju sa sobom nosi i iza sebe ostavlja, Dubrovnik prednjači pred mnogim gradovima Sredozemlja po naprednim odlukama, odredbama, propisima i zakonima koji se donose u svrhu da se stanovništvo što bolje zaštiti od raznih bolesti a higijenski standard podigne na višu razinu. Tridesetih godina XV. stoljeća Dubrovnik već ima sređenu opskrbu vodom i relativno dovršenu kanalizacijsku mrežu. U Gradu živi i djeluje po nekoliko liječnika koji zajedno s brijačima i ljekarnicima vode brigu o kurativnoj medicini u Republici. Uglavnom su to stranci, najčešće Talijani iako, bar kako arhivski dokumenti kazuju, tijekom XV. stoljeća poneki srednjovjekovni fizik ili kirurg dolazi iz Njemačke, Španjolske ili iz turskih pa iz grčkih krajeva, tu ostaje i vodi brigu o zdravlju stanovnika. Poneki od njih je opet, ako je suditi, po arhivskim dokumentima, podrijetlom iz naših krajeva tj. iz hrvatskih odnosno bosansko-srpskih zemalja.

Tako je, kako čitamo u izjavama svjedoka datim pred dubrovačkim notarom 1475. g. Laurentije (*Laurentius, stipendiarius comunis Ragussi, medicus fracturarum et infirmitatum membrorum genitalium, de Croatia*), liječnik koji se bavi liječenjem prijeloma i bolesti genitalnog sustava, školovan i plaćen po dubrovačkoj Vladi a rodом iz Hrvatske, izliječio: »neke bolesnike u Dubrovniku od kile a bez gvožđa i rezanja i bez ikakova nasilnog liječenja.«

Isto tako po molbi kojom 12. lipnja 1483. magistar Mihajlo moli da se primi u službu u Dubrovniku, saznajemo da je rodом iz Kotora a da je vrstan u kirurškom zvanju i da poznaje principe i postupke liječenja kužnih bolesnika.

Za pretpostaviti je da je iz naših krajeva i mnogo hvaljeni i traženi magister Andrija, medicus, o kojem 1467. g. piše dubrovačkom Senatu Mehmed Čelebija. Moli Senat da mu pošalju ovog vrsnog liječnika, jer se nada da bi ga jedino on

mogao izliječiti. Po drugom jednom arhivskom dokumentu iz 1468. g. znamo da je odlazio iz Dubrovnika na turski teritorij da liječi namjesnika Esebega i druge turske važne političke osobe.

Podsjećam na poznatu činjenicu da je tijekom čitavog XV. stoljeća, a i prije i poslije ovog stoljeća, u Dubrovniku uvijek bilo prisutno po nekoliko liječnika, što fizikusa što kirurga. Sve su to bili, kako je suditi po arhivskim dokumentima, vrsni, priznati i poznati pripadnici liječničkog staleža; školovani mahom svi u čuvenim (za ono vrijeme) centrima, uglavnom Padovi, Bologni, Napulju, Rimu itd., tj. u vrhunskim medicinskim ustanovama, kako svi oni navode u svojim molbama i ugovorima, utanačenim između njih i Vlade u Dubrovačkoj Republici. Neki se od njih tituliraju: **artium et medicinae doctor**; neki jednostavnije: **phisicus** odnosno **corogicus**, **chirurgicus**, **cyroicus** itd. ili prosto: **medicus**. Neki pak, kao napr. magister Johannes Cladus, koji je službovao u Dubrovniku od 1466. do 1480. g. se titulira: **medicus phisicus et cyrogicus**.

Ako se sjetimo da je u tim vremenima liječnik fizik (**phvsicus**) bio onaj koji je ovladao solidnim teorijskim medicinskim znanjem čiji su temelji bili učenje Hipokrata, Galena, Avicene, Aristotela itd. i koji se smatrao školovanim, vrednijim i učenijim od prostog, počesto i empirijskim znanjem priučenog kirurga, čija je zadaća u liječenju bila manje cijenjena i poštovana od umnijeg i znatno skupljeg fizika, spomenuti Johannes Cladus je, istaknuvši uz svoje ime: **medicus phisicus** još i **cyrogicus**, vjerojatno ukazao na svoju svestranost a i želju da ga se još više cijeni i poštuje. Jer, nesumnjivo je da su liječnici u Dubrovniku u XV. stoljeću (a i prije i poslije ovog stoljeća), bili vrlo cijenjeni i poštovani i od Vlade i od stanovnika u Republici. To se zasigurno može zaključiti ako se usporede njihove godišnje plaće i primanja s primanjima koje Vlada dodjeljuje pripadnicima drugih profesija a za koje je također bilo potrebno i školovanje i učenje i dobro poznavanje struke, filozofije, teologije itd. kao što su napr. učitelj gramatike, visoki crkveni dostojanstvenici, vojni zapovjednici i sl. Osim što su, sklopivši uobičajeni jednogodišnji ugovor s Vladom, uživali u besplatnom stanu odnosno kući, njihove su godišnje plaće iznosile oko 400 do 700 perpera za kirurge, pa do 1200 perpera a i više za fizike, dok je napr. učitelju gramatike Vlada odobrila 330 perpera godišnje a za uzvrat tražila i obavezala ga da vodi brigu o pismenosti i školovanju, (u ondašnjem smislu te riječi), dubrovačke vlastelinske mladeži.

I dok je velika većina liječnika koji su tijekom XV. stoljeća živjela i radila u Dubrovniku, premda vrsni poznavaoči svoga umijeća, bila zauzeta kurativnom medicinom, čiji su recepti bili (s današnjeg gledišta), od male pomoći i vrijednosti, poneki od njih svojim zapažanjima, svojim postupcima ili pak svojim ukupnim djelovanjem odskakuju od sredine i to ne samo dubrovačke već i šire, tj. svojim su razmišljanjima i postupcima ispred svog vremena.

U prilog tome može se navesti ugovor kojeg je 25. lipnja 1426. g. utanačio magister Jacobus Mazia de Salerno, **phisicus et ciroycus**, s jedne strane, a bolesnik Bogdan Bogičević, s druge strane. Liječnik se obavezuje da će Bogdana izliječiti od rane na lijevoj potkoljenici a da će mu Bogdan za uzvrat dati 10 zlatnih dukata (to je oko 40 perpera — op. aut.). Pri tom magister Jakov opisuje svoj postupak liječenja i navodi da će: »pustiti krv iz vene od koje bolest dolazi i zavisi i da će je podvezati.« Kada znamo koliko i kakovo je skromno znanje anatomije a da i ne govorimo fiziologije bilo u tim desetljećima XV. stoljeća, (a i kasnije), začuđuje i poštovanje iziskuje ovakav zaključak magistra Jakova iz okolice Salerna.

Od tih 50-tak liječnika koji su tijekom XV. stoljeća djelovali u Dubrovniku i čija su imena zabilježena u arhivskim dokumentima, još poneki — uz već navedene — i dan danas zaslužuju pažnju i poštovanje. I to ne samo zbog vrsnog poznavanja svojeg umijeća već i po širini svoje naobrazbe i veličini ugleda koji mu stanovnici u Republici ukazuju a što je u uskoj vezi sa snagom i veličinom njegove medicinske vrijednosti.

Tako napr. upoznavši se sa sadržajem biblioteke magistra Jakova de Salgeriisa (živio u Dubrovniku od 1402. do 1424) saznajemo da je posjedovao 114 knjiga u kojima je bila sadržana mahom sva teorijska medicina tog vremena a možemo slobodno reći i glavna filozofska a potom i pjesničko-literarna baština od tog vremena.

Iz arhivskih dokumenata saznajemo da su neki od liječnika bili i vrsni glazbenici kao napr. magister Orlando Hispano, bar ako je suditi po sadržaju njegove molbe poslate Malom vijeću šesdesetih godina XV. stoljeća (između 1466. i 1469. — jer na istoj nema datuma a nalazi se

među zapisnicima sjednica Malog vijeća iz tih godina). U molbi navodi da će dok bude na »pokusnom roku« svirati na orguljama u nekoj od dubrovačkih crkava.

Neki su od njih i pjesnici, kako se može zaključiti po arhivskim dokumentima vezanim za ime magistra Tome (**magister Thomasius, filius magistri Johannis de Papia, phisicus**) iz godine 1409. Za ovog je magistra u Velikom vijeću 9. svibnja 1458. odlučeno da mu se: »dokle god bude živio svake godine daje 200 perpera u svrhu življenja i prehrane«. I to zato jer je po primjeru svojih roditelja i ne štedeći truda cijelo svoje vrijeme — cijeli svoj radni vijek — najvjernije i najrevnosnije služio a za dobro stanovnika. Zasluhuje da se spomene i magistra Jakova Godoalda (**magister Jacobus Castellani de Gondovaldis, de Ferraria**) koji je dugo godina bio učitelj tj. nosilac svjetovnog obrazovanja u Dubrovniku, najvjerojatnije od 1416. g. Više od jednog decenija je uporno molio Senat da mu dozvoli obavljanje liječničke profesije, a što mu je tek 1430. g. uspjelo. Svojim oštroumnim zapažanjem i savjetima kako da se Dubrovčani što bolje zaštite od kuge, tj. da se neke kuće iskoriste za izolaciju okuženih, a da se odjeća, obuća, stvari i pomrli od kuge unište i spale, bio je, svakako, ispred medicinskog shvaćanja svog vremena.

Koliko su poznati, priznati i cijenjeni liječnici na službi u Dubrovniku u XV. stoljeću (a i prije i, poslije ovog stoljeća) možemo zaključiti po mnogim molbama i traženjima koje vladari, poznate političke osobe ili bogati velikaši balkanskog zaleđa, upućuju Vladi u Dubrovniku, da im pošalju nekog od liječnika, jer imaju u njih puno povjerenje i od njih mnogo očekuju da će im pomoći u liječenju bilo sebe bilo svoje bliže ili daljnje rodbine, odnosno svojih podanika.

Tako magister Georgius Spanus, medicus, u više navrata — sve od 1445. do 1453. g. — odlazi na Dvor herceg-Stjepana. I to zato jer tako moli Stjepan budući da je bolestan ili on, ili žena mu Jelena, ili majka Katarina, ili neko od njegove svite. Bosanskom kralju Tomašu Dubrovčani šalju svog kirurga magistra Bartola (**magister Bartholomeus, medicus cirugicus**), 1456. g.; a magister Emanuel Marulo, (**magister Emanuel Marulla, medicus Grecus, phisicus**) ide o državnom trošku a u svrhu liječenja turskog vojvode Esebege, 1467. g. na turski teritorij. (13 — 20)

Mnogo bi se još dokumenata, već objavljenih a i neobjavljenih, moglo navesti o dubrovačkim liječnicima XV. stoljeća, što bi bilo predmetom ne ovog rada već skupa specijalne prilike. I ovo malo dokumenata što je navedeno ukazuje na širinu liječničkog djelovanja i na stupanj organizacije zdravstvene službe u Dubrovniku u XV. stoljeću. Ako se uspjelo ukazati na bogatstvo sadržaja građe Historijskog arhiva u Dubrovniku vezanu za našu trgovačko-pomorsku i medicinsku prošlost u Dubrovačkoj Republici u XV. stoljeću, ovaj je rad ispunio svoju svrhu. **Zaključak:**

U radu je dat opći prikaz na pomorsko-trgovačka zbivanja u Dubrovniku u XV. stoljeću.

Ispreplelo ih se sa sadržajem historijske građe vezane za neka od imena liječnika koji su u tom stoljeću djelovali u Dubrovačkoj Republici.

Ukazuje se na bogatstvo sadržaja Historijskog arhiva u Dubrovniku vezano za ovu problematiku.

BILJEŠKE:

O dubrovačkom je pomorstvu iz XV. stoljeća do danas objavljeno niz publikacija i to sve od prostih, šturih saopćenja, notica i osvrta pa do vrijednih monografija i knjiga. Slično je i sa prikazom povijesti zdravstvenih zbivanja u Dubrovačkoj Republici u XV. stoljeću. Navest ću neke od njih, a kojima sam se koristio pri pisanju ovog saopćenja.

¹ Beritić, L.: Utvrđena grada Dubrovnika, JAZU, Zagreb, 1955., Izgradnja i utvrđivanje gradske luke, Zbornik Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik, 1952, 285—282.

² Bošnjak, M.: Dubrovačko pomorstvo u literaturi, Zbornik Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik, 1952, 451—458.

³ Božić, I.: Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV—XV veku, Istorijski glasnik, Beograd, 1948, 21—26.

⁴ Dinić, M.: Dubrovačka srednjovjekovna karavanska trgovina, Junoslavenski istorijski časopis, gd. III — 1937, sv. 1—4.

⁵ Foretić, V.: Nekoliko pogleda na pomorsku trgovinu Dubrovnika u srednjem vijeku, Zbornik Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik, 1952, 117—164; Povijest Dubrovnika do 1808., I, Zagreb, 1980, 249—315.

⁶ Jireček, K.: Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka, Dubrovnik, 1915, 26—73.

⁷ Krekić, B.: Dubrovnik i Levant (1280—1460), posebno izdanje Srpske akademije nauka, knj. CCLVI/1956, 1—176.

⁸ Luetić, J.: 1000 godina dubrovačkog brodarstva, Zora — Zagreb, 1969, 18—33.

⁹ Ravlić, J.: Dubrovačka mornarica u dubrovačkoj lirici, Zbornik Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik, 1952, 435—450.

¹⁰ Rubić, I.: Utjecaj pomorskih i kopnenih faktora na razvoj grada Dubrovnika, Zbornik Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik, 1952, 309—322.

¹¹ Stulli, B.: Pregled povijesti pomorstva (Jugoslavije), Pomorska enciklopedija, sv. 4, Zagreb, 1957, 33—49.

¹² Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI veku, Istorijski časopis, SANU, god. I, br. 1—2, Beograd, 1948, 54—104.

¹³ Bačić, J.: Magister Jakobus de Salgeriis, dubrovački fizik i njegova biblioteka iz 1424, Acta historica... 1—2, Beograd, 1986, 3—12; Higijensko-epidemiološke prilike u Dubrovniku u XV stoljeću, Doktorska disertacija, Beograd, 1984.

¹⁴ Bazala, V.: Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike, Dubrovački horizonti, Zagreb, 1972, 7—89.

¹⁵ Grmek, M. D.: Srednjovjekovni ugovori o liječenju s hrvatskog područja, Spomen knjiga Zbora liječnika Hrvatske, Zagreb, 1954, 147—160.

¹⁶ Kesterčanek, Z.: Dubrovnik u povijesti apotekarstva, Apotek. vjes., 7—9, u tri nastavka, 1938; Prilozi za povijest farmacije Dubrovnika u XVI vijeku, Farm. glas., VI, 9, 1950, 175.

¹⁷ Jeremić, R.: Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, knj. I — III, Beograd, 1939.

¹⁸ Orlić, Dj.: Zdravstveni pomoćnici u srednjovjekovnom Dubrovniku, Acta historica... II, 2, Beograd, 1962, 24—43.

¹⁹ Spomenica 650-godišnjice ljekarne Male braće u Dubrovniku, Zagreb, 1968.

²⁰ Tadić, J.: Stari Dubrovnik i njegova zdravstvena kultura, Acta historica... IX, 1—2, Beograd, 1969, 5—16.